

БІРІНШІ

ДИДАКТАРЫ

ҚАЗАҚ ТІЛІ

ӨНЕГЕЛІ ӨМІР

“Өтіріктің балын жалап тірі жүргенше,
шындықтың уын ішіп өлген артық”
Б.Момышұлы

Асыл ағамыз Михаил Иванович өмірінің соңғы кезеңінде небәрі бір-ер жылдың ішінде төрт кітап қазып шығарып, кейінгі буынға, ұрпақтарға ирас етіп қалдырды. Жылдар бойы жалықпай өмір мұхитының тереңінен жиған жақұттай сылын замандасына, кейінгіге тарту етті. “Қарағай басын шортан шалып”, ел басына күн уған өтпелі кезеңде жарық көрген туындыларын лғаш қолға алғанда-ақ “ө, бөркемді, бар екен, ізде де Азамат” дедік, мерейіміз өсіп, енесіміз өтерілді. Шындық қашан айтылса да кеш емес, ел оны дәл өз кезінде айта білу нағыз ерлердің сі емес пе!

“Жеткіншектер тәлім-тәрбиесіз, қарттар қорлықта, миллиондар

қайыршылықта қалғанда қоғамның майға бөксен ат төбеліндей азғана тобын тайрандатып: «оюға болмайды» деп түйіндейді Мәкен өзінің лғаш жарық көрген “На грани... эпох” деп аталатын басылымының кіріспесінде. Ағаның: «ейінгі шығармаларының лейтмотиви де осы ұжырымға іспеттес. Қай шығармасын алсақ та қоғамның саяси, экономикалық, әлсуметтік, рухани өмірінде орын алып отырған келесіз қайларды нақтылы, деректі материалдар, фактілер, негізінде ашық та батыл жариялайды.

Шындық, әділдік, адамгершілік неде, оның алғамы, таңдамы қандай? Адамзат қоғамының, ұлтымыздың ғасырлар бойғы “мың өліп, мың тіріліп” жинаған асыл құндылықтары қас қағымда қайып болып, әпсәтте жаман жақсы, жақсы қаман боп шыға келуі қалай?!

Заңға “томпақ” келмесе, ойына келгенінді істей бер деген не қағида? Нарықтық қоғам, демократия, тәуелсіздік дегеніміз осы ма? Солай болсын-ақ, бірақ оның игілігін кімдер көруі керек міне - Мәкеннің жанын жегідей жеп, мазалаған ылдар осылар.

Алайда ол елінің, жерінің, халқының мол мүмкіншіліктеріне, келешегіне сенеді. Осы сенім ағаны сөзден іске көшуге жетелейді. Ел басына сүн туған қиын шақта белді бекем буып, қас батырларша “Азат” қозғалысына араласады, ондағы ұлтжанды, намысшыл, ержүрек азаматтармен тізе қосып, ағымдағы кезек күттірмейтін ел тағдырына байланысты ауқымды істер тындыруға белсене ат салысады, сөзі мен ісі бір жерден шығып, үлкен қоғам қайраткері дәрежесіне көтеріліп, халқының құрметіне бөленеді.

“Азат” жолы - Ұлы Абылай салып кеткен күрес жолы. Кейінгілерге өсиеттой болған осы киелі ұрдісті Ертістің Павлодар өңірінің өрендері де берік ұстанып, аттан салып, әр істе де алдыңғы шептен көріне білді. Ақсудағы атаман Ермақтың ескерткішін аларда, Семей - Невада қозғалысында, Оралдағы қазактар ерсулі кезеңінде, тіл тағдыры талқыға түскен шақтарда асқан белсенділік танытып, осы мәселелердің аралы шешілуіне өз үлестерін қосты. Бұл ретте ағайынды Мейрам мен Максұт Қалиевтар, Арман Қани, Мұтан Күшіков, Бикеш Дурманова, Света Қондыксерова, Мұрат Жүсіпов, Жанат Қоңыровтардың есімдерін ерекше атап өтуге болады.

Өкінішке орай, көптеген жағдайларда осы қатарлас азаматтардың қоғам алдындағы еңбегі еленбей келеді. Тәуелсіздіктің 10 Жылдық Мерейтойы қарсаңында да солай болғанға ұқсайды. Оған тиесілі бағасын беру үшін әлі де ондаған жылдар керек пе, қалай?

“Көкіштің ұйымдастырушылық қабілеті мен дарыны ... әсіресе “Азат” демократиялық қозғалысының басшылығына сайланған кезінде сан қырынан көрінді” деп жазды белгілі қоғам қайраткері

Өзбекәлі Жәнібеков “Тарихи тұлға” атты айдарым жарық көрген Мәкенге арналған естелік кітапта. Әділ баға, адал да шыншыл түйін.

Өзексізін өзгеше айтпайтыны көпшілікке көптен мәлім. Жанағы есімдері аталған бір топ керексулік азаматтар да осындай шоң тұлғалардың ұытты ұлағатымен жалындап, арман биігінен көріне білді. Әлі де ел ішінде аты бимәлім болса да зағи биік өрендер аз емес, олардың да өркениет жолындағы қарымы өтелуі міндет.

Сындарлы заманда көк байрағын көгінде атып алға озған Алаш ұландарының өр тұлғалары төл тарихымыздан сыбағалы орынын аларына қалтқысыз сенеміз.

“Батамен ер көгереді” дейді дана шқымыз. Ұлы Мұханнан (Мұхтар Әуезов) бата алып, Хакім атанған

сайын әсерлі көрінді дегендей, Алыптың аскары Токсанында аскаралай түспеді ме?! Өркенін өссін, айналайын

“Жас алаш”, аталарыңды аңыздағы Ғазіреті-Ғалі, ертегідегі Алпамыс; армандағы Абылайдай сомдаған! Токсан тұрғысын Тоғыз Жүздік Ғарыштан Тұлғасы елсз беріп, алауыз ағайынға сес көрсетіп, дұшпанды мысы баспады ма?!

Керекудегі кейбір басылымдар (“Павлодарская неделя”, “Наш край”, “Новос время”) Димекен каланың бір дұрыс көшесін де қимай, жазғыштап жүр. Кезінде Қаныш сынды жайсаңмызға да дәл осылай қарсы болып, ақыры мәселе шешілмей тынды. Сондағы аргументтері баяғы “ертен заман өзгерсе не етеміз, онан да бұрынғы атауын берсейік, қаражат тапшы” деген сықылды себеп-салдарлар Кезі тірісінде Кеңес Одағының өркендеуіне қосқан өлшемсіз үлесін бұлай қойғанда олар қай орыс, я басқа этнос өкіліне адалық етті?

Тек осынысы үшін ғана Ұлы Тұлғалар есімдерін қаламыздың ең өссек көшелеріне тағып, мүсіндерін тұғырлап, тағзым етпейміз бе!

“Өмірімің ең бір ұмытылмас ерекше шағы тын игеру кезінде Павлодар облысында өтті деп жазды Мәкен “Штрихи к портретам”. кітабында. Шынында да ол кісінің бізге деген сағынышы, ылтипағы ерекше еді. Алдырт шағында айнымас дос тауып, адал жар сүйген, үлкен өмірге жолдама алған алтын ұясын қалай ұмытады? Жетпіске толу Мерейтойы кезеңінде жұбайы Мая Ивановнаммен Павлодарға арнайы келген болатын. Сол сапарында осы өңірдің кезінде өзімен “тыңда да сында да” бірге болған аман жүрген азаматтарымен түгелдей араласып, жамырасып қауышып, бой жазысып қалған еді

Сондағы өңгіме-дүкеннен жадымда өлке агроөнеркәсібінің өсіп- өркендеуіне слуді үлес қосқан еңбек ардагері Сергей Иванович Старуев айтқан бір “штрих” қалыпты.

“Ол кезде Қашыр ауданындағы “Федоровский” МТС нің директоры қызметін атқарушы едім-деп бастады өңгімесін ардагер

Бірде бізге іс сапарымнан облыстық комсомол комитетінің бірінші хатшысы Михаил Иванович келді. Жалпы жағдаймыз біраз таныс болғаннан соң Мәкеннің “істі іс үстінде” көргісі келетінін байқап, қасымызға бір-ер мамандарды ертіп, шаруашылыққа жол тарттық. Жолшыбай бір елді мекенге жете бере шаң — шұң, айғай-үйғай текестіретін үстінен шықтық. Байқап қарасақ, екіге жарылған тыңгерлер мен жергілікті тұрғын өкілдері қырық пышақ боп қыркысуға шақ түр. Дерсу тоқтатпасан, іс насырға шабары хак Бәріміз де енесейі әлді жігіттер болғанымызбен, біреуіміздің де әлгілердің арасына барып басу айтуға көңіліміз дауаламай тұрған шақта арамыздан Мәкен атыла шығып, айбаттана араларына кіріп, мәселені мән-жайын, тоқтамды, әдетіне дәріне жеткізе шешеді айтып,

шөптен көрiне бiлдi. Асаудағы атаман Ермактың ескерткiшiн аларда, Семей - Невада қозғалысында, Оралдағы қазактар ерүлi кезеңiнде, тiл тағдыры талқыға түскен шақтарда асқан белсендiлiк танытып, осы мәселелердiң орайлы шешiлуiне өз үлестерiн қосты. Бұл ретте ағайынды Мейрам мен Максүт Қалиевтар, Арман Қуни, Мутан Қушқов, Бикеш Дурманова, Свста Қондықерова, Мұрат Жүсіпов, Жанат Қоңыровтардың есімдерiн ерекше атап өтуге болады.

Өкiнiшке орай, көптөген жағдайларда осы қатарлас азаматтардың қоғам алдындағы еңбегi елеңдей келедi. Тәуелсiздiктiң 10 жылдық Мерейтойы қарсаңында да солай болғанға ұқсайды. Оған тиссiлi бағасын беру үшiн әлi де ондаған жылдар керек пе, қалай?

“Көкiштiң ұйымдастырушылық қабiлетi мен дарыны ... әсiресе “Азат” демократиялық қозғалысының басшылығына сайланған кезiнде сан қырынан көрiндi” деп жазады белгiлi қоғам қайраткерi

Өзбекәлi Жәнiбеков “Тарихи тұлға” атты айдармын жарық көрген Мекенге арналған естелiк кiтапта. Әдiл баға, адал да шыншыл түйiн.

Өзекснiң өзгеше айтпайтыны көпшiлiкке көптең мәлiм. Жанағы есімдерi аталған бiр топ керекшiлiк азаматтар да осындай шоң тұлғалардың ұытты ұлағатымен жалындап, арман бiгiнген көрiне бiлдi. Әлi де ел iшiнде аты бiрмәлiм болса да заты биiк өрендер аз емес, олардың да өркенiет жолындағы қарымы өтелуi мiндет.

Сындарлы заманда көк байырғы көгiнде атып алға озған Алаш ұландарының өр тұлғалары төл тарихымыздан сыбағалы орынын аларына қалтқысыз сөнмiз.

“Батамен ер көгередi” дейдi дана халқымыз. Ұлы Мұханның

(Мұхтар Өуезов) бата алып, Хакiм атанған Мекеннiң бүкiл өмiр жолы осы киелi ауыздан шыққан ақ батаның хақтығының айғағы iспеттес Аталмыш естелiктегi мақала, интервьюлердiң талғамы - Хакiм - ардақты Азамат, жалынды Патриот, жанкештi Күрескер.

Бұл тұрғыда елiмiздiң зиялы қауым өкiлдерi, белгiлi қаламгерлер Өзiлхан Нұршаиқов, Қамал Смаилов, Герольд Бельгер сынды азаматтарымыз көсiле сөйлеп, тауыса айтып, нұсқалы жазған.

“Азамат-Аманат” деп аталады Герекеннiң толғауы. Дөп басқан.

Шынында да Мекеннiң өңгелi өмiрi, қалдырған iзi кейiнгiлерге әдiлдiкке тартылған аманаттай, айнымас анттай емес пе !

Шығармаларының өн бойында Мекен өзi емес, өзгенi сөз кестi, замандастарының жеке басына тән iзгi қасиеттерiн ерекше бiр ылтипатпен, жылылықпен баяндайды, олардың қоғамға қосқан үлесiне өзiндiк баға бередi. “Штрихи к портретам” атауымен жарық көрген басылымда Димкеннiң (Дiмұхамбет Ахметұлы Қонаев) бойына бiткен бiртума кемсiгерлiк қасиеттерiн тiзбелей келе, олардың ең өрелiсi- атамекен, кең -жазира жер-суымызды, оның ұлан-ғайыр байлығын сақтап қала бiлуiнде деп түйедi. Асқар тау алыстаған

өкiлше аламыз етiн.
Тек осынысы үшін ғана Ұлы Тұлғалар есімдерін қаламыздың ең әсем көшелерің тағып, мүсіндерін тұғырлап, тағзым етпейсіміз бе!

“Өмiрiмнiң ең бiр ұмытылмас ерекше шағы тын игеру кезiнде Павлодар облысында өттi деп жазады Мекен “Штрихи к портретам”. кiтабында. Шынында да ол кiсiнiң бiзге деген сағынышы, ылтипаты ерекше едi. Айдбырт шағында айнымас дос тауып, адал жар сүйген, үлкен өмiрге жолдана алған алтын ұясын қалай ұмытады? Жетпiске толу Мерейтойы кезеңiнде жұбайы Мая Ивановнаммен Павлодарға - арнайы келген болатын. Сол сапарында осы өнiрдiң кезiнде өзiмше “тында да сында да” бiрге болған аман жүрген азаматтарымен түгелдей араласып, жамырасып қауышып, бой жазысып қалған едi

Сондағы өңгiме-дүкенмен жадымда өлке агроөнеркәсiбiнiң өсiп- өркендеуiнн слесуi үлес қосқан еңбек ардагерi Сергей Иванович Старуев айтқан бiр “штрих” қалыпты.

-Ол кезде Қашыр ауданындағы “Федоровский” МТС нiң директоры қызметiн атқарушы едiм-деп бастады өңгiмнiң ардагер

Бiрде бiзге iс сапарымын облыстық комсомол комитетiнiң бiрiншi хатшысы Михаил Иванович келдi. Жалпы жағдайымыз бiраз таныс болғаннан соң Мекеннiң “iстi iс үстiнде” көргiсi келетiнiн байқап, қасымызға бiр-ер мамандарды ертiп, шаруашылыққа жол тарттық. Жолшыбай бiр елдi мекенге жетсе бере шан -- шұң, айғай-ұйғай текетiретiн үстiнн шықтық. Байқап қарасақ, скiге жарылған тыңгерлер мен жергiлiктi тұрғын өкiлдерi қырық пышақ боп қырқысуға шақ тұр. Дреу тоқтатпасаң , iс насырға шабары хак Бөрiмiз де сенсегi әлдi жігіттер болғанмызбен, бiреуiмiздiң де әлгiлердiң арасына барып басу айтуға көнiлiмiз дауаламай тұрған шақта арамыздан Мекен атыла шығып, айбаттана араларына кiрiп, мәселенiң мән-жайын, тоқтамын, әдiстiнше, шегiне жеткiзе шегелей айтып, сабаларына түсiрген едi-деп, аяқтады өңгiмесiн ақсақал.

Осыған орай Баускеннiң Хакiм ағамызды койде еркелетiп, оған “Медвежонок” деген айдар тағуында әрiс жатқан астар барын бағдарлағандай боласың. Тау мен орманның қайтпас қайсар, еркс де еркiн тарланына теңсүйiннн осындай бiртума қасиеттерiн деп басып, дәл байқауында болар. Мақалаларын жазған сайын ұытты да ұлағаты, өткiр де өршiл ойлары үдерс түседi ме!

“Таң шапағын толтырып көзге тұнық .
Бiнiктерге үн қаттын жерде тұрып” деп,

Марфуға Айтхожа ақын айтқандай, айға атылған арыстандай ақиқатты айқара ашпады ма! Алып жүрек арпалыста жүрiп соғуын тоқтатты. Сағынамыз. Алайда, Ерiстiң өзi аңсаған киелi өнiрiн мекен еткен азат сл, зиялы қауымы Мекен бойнесiн мәңгiлiк жадында ұстайды. Оның өңгелi өмiрi- арымыздың өлшемi, асыл бейнесi- бағытымыздың бағдары болып қала бермек.

**Облыстық “Қазақ тiлi” қоғамы
басқармасының төрағасы
Мұрат Әбдiрахманов**